

Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μία από τις σημαντικότερες ικανότητες του ανθρώπου είναι η επικοινωνιακή. Χάρη σε αυτήν ο άνθρωπος κατορθώνει να επιβιώσει, να συνεννοηθεί με τους γύρω του, να επιτύχει τους σκοπούς του, να ζήσει αξιοπρεπώς. Η δεξιότητα αυτή είναι σημαντική σε κάθε άνθρωπο, όλων των ηλικιών. Μάλιστα ενώ η κατάρκτηση της γλώσσας συντελείται πριν από το τέλος της προσχολικής ηλικίας, οι επικοινωνιακές ικανότητες συνεχίζουν να αποκτώνται σε όλη τη διάρκεια της ζωής¹.

Κρίνεται μάλιστα ιδιαίτερα σημαντική σε περιπτώσεις κατά τις οποίες ο άνθρωπος δεν μπορεί να αξιοποιήσει κατά το μέγιστο δυνατό τη γλώσσα, λόγω διαφόρων καταστάσεων, παθογενών ή όχι.

Μία από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες είναι ιδιαίτερα σημαντική η επικοινωνία είναι αυτή των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Τα παιδιά αυτά δεν έχουν ακόμη διδαχθεί τη γλώσσα στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος. Είναι λοιπόν ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς το επικοινωνιακό επίπεδο των παιδιών που κατακτούν τη μητρική τους γλώσσα, αλλά και των παιδιών που μαθαίνουν μια δεύτερη γλώσσα, και μάλιστα την ελληνική ως δεύτερη.

Στο εγχειρίδιο αυτό θα μιλήσουμε για τις επικοινωνιακές δεξιότητες των παιδιών αναφορικά με την πρώτη γλώσσα αλλά και αναφορικά με τη δεύτερη/ξένη γλώσσα.

2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ

¹ Κατή, Δ., (2000). Γλώσσα και Επικοινωνία στο Παιδί. Αθήνα: Οδυσσέας: 51-53

Η ικανότητα για επικοινωνία συνίσταται στην ύπαρξη πραγματολογικών δεξιοτήτων, δηλαδή των δεξιοτήτων που επιτρέπουν στον άνθρωπο να ανταπεξέρχεται στις κοινωνικές συνθήκες.

Οι πραγματολογικές δεξιότητες συνίστανται στα εξής²:

- Το να γνωρίζει κάποιος ότι πρέπει να απαντήσει σε κάποια ερώτηση.
- Το να είναι ικανός να συμμετέχει σε μια συζήτηση με εναλλαγές ρόλων.
- Το να έχει την ικανότητα να παρατηρεί και να ανταποκρίνεται σε μη-γλωσσικά μηνύματα.
- Το να ξέρει να εισάγει ένα θέμα συζήτησης έτσι, ώστε να γίνει κατανοητό από τον ακροατή.
- Το να ξέρει να χρησιμοποιήσει τις κατάλληλες λέξεις ή εκφωνήματα για να εισαγάγει το θέμα μιας συζήτησης, ή για να απαντήσει σε κάτι που έχει αναφερθεί.
- Το να έχει την ικανότητα να διατηρήσει ένα θέμα συζήτησης.
- Το να έχει οπτική επαφή κατά τη διάρκεια της συζήτησης.
- Το να έχει επίγνωση του ότι η γλώσσα χρησιμοποιείται ανάλογα με το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται κάποιος.

Αυτό που εξετάζουμε είναι πώς χειρίζονται τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αυτές τις δεξιότητες, όταν πρόκειται για τη δεύτερη/ ξένη γλώσσα.

Αρχικά θα αναφερθούμε σε μελέτες σχετικές με τη χρήση της πρώτης γλώσσας. Στη συνέχεια, θα παρουσιάσουμε θεωρήσεις που αφορούν στη χρήση της δεύτερης/ ξένης γλώσσας.

3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η πρώτη ενασχόληση των επιστημόνων με τις γλωσσικές και επικοινωνιακές ικανότητες των παιδιών χωρίστηκε σε τρεις περιόδους.

Στην πρώτη περίοδο (δεκαετία του 60) δόθηκε έμφαση στη σύνταξη. Ο Chomsky, που ανήκει σε αυτήν την περίοδο, εισήγαγε τη διάκριση ανάμεσα στην ψυχολογική γνώση της γλώσσας και στη χρήση της σε πραγματικές συνθήκες ομιλίας. Έκανε λόγο για 'γλωσσική ικανότητα' (competence) και 'γλωσσική επιτέλεση/ πλήρωση' (performance) αντίστοιχα³. Χάρη στις επισημάνσεις του Chomsky έγιναν ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σε σχέση με τον παιδικό λόγο.

² Bowen, C. (2003). *Speech and Language Development in Infants and Young Children, according to Parent-Child Services, Inc.* (κείμενο στο διαδίκτυο)

³ Κατή, Δ. (2000): 25

Έγινε γνωστό ότι τα παιδιά παράγουν λέξεις και προτάσεις με βάση τις γνώσεις τους για τις μονάδες και τους κανόνες της γλώσσας. Στην προσπάθειά τους μάλιστα να σχηματίσουν δικές τους προτάσεις, αναζητούν την υποκείμενη δομή του γλωσσικού συστήματος και εφαρμόζουν τις αρχές που έχουν ανακαλύψει⁴.

Στη δεύτερη περίοδο (δεκαετία 70) δόθηκε έμφαση στη σημασιολογία.

Στην τρίτη περίοδο (μέσα της δεκαετίας του 70) δόθηκε έμφαση στην επικοινωνία. Μάλιστα στη φάση αυτή καθιέρωσε ο Hymes τον όρο 'επικοινωνιακή ικανότητα' αντί του όρου 'γλωσσική ικανότητα' για τη συνολική ικανότητα χρήσης της γλώσσας⁵.

Θα ήταν καλό να μελετήσουμε ορισμένες προσεγγίσεις σχετικά με τη μελέτη του λόγου.

Σύμφωνα με τη σχολή των Μπιχεβιοριστών/ Συμπεριφοριστών, ο πιο παραγωγικός τρόπος για να μελετήσει κανείς τους ανθρώπους είναι να επικεντρώσει το ενδιαφέρον του στη συμπεριφορά τους που μπορεί να παρατηρηθεί και όχι στη σκέψη, στα συναισθήματα, στις αξίες τους⁶. Ο Skinner αναγνώρισε πέντε τρόπους έκφρασης που σχετίζονται με περιβαλλοντικά γεγονότα και που συνιστούν βασικές λειτουργικές κατηγορίες. Οι τρόποι είναι οι εξής:

- Αιτήσεις (mands): είναι εκφράσεις αιτήματος, διαταγής, παράκλησης, ερώτησης, συμβουλής, προειδοποίησης, άδειας και προσφοράς. Οι αιτήσεις είναι εκφωνήματα που ενισχύονται από την επίδρασή τους στο περιβάλλον (π.χ.: 'Δώσε μου το μολύβι σε παρακαλώ γιατί θέλω να γράψω ένα σημείωμα').
- Αντηχητικές απαντήσεις (echoic responses): πρόκειται για την επανάληψη ερεθισμάτων που έχει ήδη δεχτεί ο χρήστης της γλώσσας (π.χ. μεταφορά μηνυμάτων).
- Ενδορηματικές απαντήσεις (intraverbal responses): οι εκφράσεις αυτές δεν συνιστούν κατά λέξη απάντηση σε ερώτημα που έχει τεθεί. Είναι αναμενόμενες απαντήσεις σε διάφορα εκφωνήματα (π.χ.: η απάντηση 'Πέντε' στο ερώτημα 'Πόσο κάνει δύο και τρία;' είναι ενδορηματική).
- Επαφικές απαντήσεις (tacts): έχουν σχέση με την επαφή του ομιλητή με το περιβάλλον. Είναι απαντήσεις σε οτιδήποτε προκαλείται από το περιβάλλον.

⁴ Κατή, Δ. (2000): 39

⁵ Κατή, Δ. (2000): 51

⁶ Harris, J. (1990). Early Language Development. Implications for clinical and educational practice. London: Routledge: 47.

Ενισχύουν καταστάσεις που μπορεί να ακολουθήσουν. Παρουσιάζουν ποικιλία⁷.

- Απαντήσεις ως αντίδραση σε άλλες απαντήσεις (autoclitics): χρησιμοποιούνται για να προσδιορίσουν ή για να επεκτείνουν τα νοήματα που συνδέονται με άλλες προτάσεις. Σχολιάζουν, περιγράφουν άλλες απαντήσεις (π.χ.: 'Συμφωνώ', 'Κατάλαβα').

Ο Chomsky επέκρινε τη θεώρηση του Skinner, λόγω του ότι δεν έδινε ο τελευταίος σημασία στη γλώσσα ως σύστημα με κανόνες. Πάντως ο ίδιος δεν έδινε ουσιαστική απάντηση στο ερώτημα το σχετικό με την κατάκτηση της γλώσσας⁸.

Σημαντική ώθηση στο θέμα της επικοινωνίας των παιδιών έδωσε ο Austin, ο οποίος μίλησε πρώτος για λεκτικές πράξεις (speech acts). Διέκρινε τρεις κατηγορίες λεκτικών πράξεων:

- πράξη εκφώνησης (utterance act): αφορά στη φυσική παραγωγή ήχων και δεν έχει επικοινωνιακή πρόθεση⁹.
- προσλεκτική πράξη (illocutionary act): αφορά στα αποτελέσματα που προσδοκά να έχει ο ομιλητής μέσω της παραγωγής λόγου. Ο τρόπος με τον οποίο συνδέει το αντικείμενο αναφοράς με το κατηγορημα εξαρτάται από την προσλεκτική δύναμη του εκφωνήματος.
- διαλεκτική πράξη (perlocutionary act): έχει σχέση με τα αποτελέσματα στα συναισθήματα του ακροατηρίου. Αφορά στα αποτελέσματα που έχει ο ομιλητής κατά την παραγωγή του λόγου¹⁰.

Ο Searle κάνει διάκριση ανάμεσα σε δύο είδη λεκτικών πράξεων: στις ευθείες (direct speech acts) και στις πλάγιες (indirect speech acts) λεκτικές πράξεις. Οι πρώτες αφορούν στην απευθείας έκφραση κάποιου νοήματος μέσω του εκφωνήματος, ενώ με τις δεύτερες έχουμε έμμεση έκφραση κάποιου νοήματος¹¹.

⁷ Αυτή είναι η διαφορά τους από τις αιτήσεις: μετά από μία αίτηση, η ανταπόκριση είναι προβλέψιμη και δεν παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία.

⁸ Harris, J. (1990): 48-49

⁹ Ο Searle αντί για την πράξη εκφώνησης αναφέρεται στην προτασιακή πράξη (propositional act) που διακρίνεται σε πράξη αναφοράς και πράξη κατηγορήσεως και αναφέρεται στο περιεχόμενο.

¹⁰ Harris, J. (1990): 50-51

¹¹ Harris, J. (1990): 51-52

4. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ - ΛΕΚΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ¹²

Η κατάκτηση του γλωσσικού συστήματος είναι μια διαδραστική διαδικασία στην οποία συμμετέχουν τα παιδιά, ο ενήλικας και το περιβάλλον¹³.

Η επικοινωνία των παιδιών με τους γονείς αρχίζει πολύ πριν τα παιδιά μάθουν να εκφράζονται μέσω της γλώσσας. Αρχικά επικοινωνούν με κινήσεις. Οι γονείς προσπαθούν να προσελκύσουν την προσοχή των παιδιών και να την εστιάσουν σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο ή γεγονός.

Τα παιδιά χρησιμοποιούν τις κινήσεις όχι μόνο για να δείχνουν, αλλά και για να ζητήσουν κάτι. Περιμένουν να αντιδράσει ο συνομιλητής. Δείχνουν κάτι προκειμένου να βεβαιώσουν την παρουσία του και να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του συνομιλητή και αγγίζουν κάτι προκειμένου να το ζητήσουν¹⁴.

Προτού μιλήσουμε για τις λεκτικές πράξεις των παιδιών, ας μιλήσουμε γενικά για την ικανότητά τους να ανταποκριθούν στις πραγματολογικές συνθήκες.

Η Caroline Bowen ¹⁵ αναφέρει πρώτα την ικανότητα της ακρόασης—κατανόησης ως καθοριστική για την απόκτηση των επικοινωνιακών δεξιοτήτων.

Παρατηρεί τα εξής:

- Η εκμάθηση της γλώσσας αρχίζει με τη γέννηση των παιδιών. Τα νεογέννητα γνωρίζουν τους ήχους του περιβάλλοντος. Ακούνε τους κοντινούς, οικείους ήχους, ανταποκρίνονται σε αυτούς και αντιδρούν αρνητικά μόνο αν ακούσουν ήχο ξένο προς αυτά τα ίδια.
- Μεταξύ των 0-3 μηνών τα παιδιά στρέφονται προς τον συνομιλητή και αντιδρούν με χαμόγελο. Αναγνωρίζουν τις οικείες φωνές. Μπορεί να ακούνε με προσοχή ήχους που δεν είναι οικείοι.
- Μεταξύ των 4-6 μηνών, τα παιδιά απαντούν στη λέξη 'όχι'. Ανταποκρίνονται στις αλλαγές του τόνου της φωνής και σε ήχους εκτός από τη φωνή (μουσική, κελαηδίσματα πουλιών).

¹² Χρησιμοποιώ τον όρο 'Μονόγλωσσος' για να αναφερθούμε στα παιδιά που χρησιμοποιούν την πρώτη γλώσσα μόνο για να επικοινωνήσουν.

¹³ Gleason J. B. (1977). Talking to children: some notes on feedback. In Talking to children- Language Input and Acquisition. Cambridge: Cambridge University Press: 200.

¹⁴ Clark, H. H. & Clark, E. V (1977). Psychology and Language. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.: 312-313

¹⁵ Bowen, C. (2003). Language- Ages and stages- Developmental Milestones for Receptive and Expressive Language Acquisition. (κείμενο στο διαδίκτυο)

- Μεταξύ των 7-12 μηνών τα παιδιά ακούνε ξεκάθαρα τους άλλους όταν μιλάνε, τους κοιτάνε κατά πρόσωπο, και παίζουν διάφορα παιχνίδια. Αναγνωρίζουν τα ονόματα διαφόρων αντικειμένων. Επίσης, μπορούν να απαντούν σε αιτήματα και ερωτήσεις.
- Στην ηλικία 1-2 χρόνων τα παιδιά κοιτάζουν εικόνες σε βιβλία και μπορούν να αναγνωρίσουν διάφορα οικεία αντικείμενα. Μπορούν να υπακούσουν σε απλές εντολές και τους αρέσει να ακούνε τραγούδια ή να λένε ποιήματα με ομοιοκαταληξία.
- Στην ηλικία των 2-3 ετών, τα παιδιά κατανοούν τις εντολές και την έννοια των αντιθέτων. Αναγνωρίζουν ήχους όπως το τηλέφωνο ή το κουδούνι, δείχνουν, ενθουσιάζονται, ζητούν απάντηση, επιχειρούν να απαντήσουν.
- Στην ηλικία των 3-4 ετών τα παιδιά καταλαβαίνουν ερωτήσεις με χρήση ερωτηματικών αντωνυμιών (συνήθως, ποιος, πού και τι) και ακούνε τους άλλους όταν τους καλούν από άλλο δωμάτιο.
- Στην ηλικία 4-5, τα παιδιά διασκεδάζουν ακούγοντας ιστορίες και απαντούν σε απλές ερωτήσεις σχετικά τον εαυτό τους. Ακούνε και καταλαβαίνουν σχεδόν οτιδήποτε λέγεται προς αυτά τα ίδια.

Σε ό,τι αφορά την εκφορά λόγου, η ίδια αναφέρει τα εξής:

- Τα νεογέννητα βγάζουν ήχους που βοηθούν τους άλλους να καταλάβουν αυτά που νιώθουν.
- Στους πρώτους τρεις μήνες τα μωρά γελούν μόλις βλέπουν τους άλλους. Επαναλαμβάνουν τους ίδιους ήχους για να δηλώσουν ευχαρίστηση. Κλαίει ανάλογα με την περίπτωση, για να εκφράσουν αυτό που θέλουν.
- Στην ηλικία των 4-6 μηνών αρχίζουν το βάβισμα (babbling). Χρησιμοποιούν και ήχους και κινήσεις για να εκφράσουν αυτό που θέλουν, ή για να ζητήσουν κάτι.
- Στην ηλικία των 7-12 μηνών τα παιδιά χρησιμοποιούν περισσότερα σύμφωνα και φωνήεντα. Οι ήχοι που χρησιμοποιούν μπορεί να παραπέμπουν σε ανθρώπινο λόγο έτσι, ώστε να προσελκύσουν την προσοχή.
- Στην ηλικία 1-2 χρόνων μπορούν να χρησιμοποιούν ερωτηματικές και καταφατικές που απαρτίζονται από δύο λέξεις. Οι λέξεις είναι πιο 'καθαρές' φωνολογικά, χάρη στη χρήση συμφώνων σε αρχική θέση.
- Στην ηλικία 2-3 χρόνων το λεξιλόγιο των παιδιών είναι αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς.. σε κάθε εκφώνημα υπάρχουν 2 ή 3 λέξεις. Θέτουν ερωτήσεις, προσπαθούν να κερδίσουν το ενδιαφέρον και σχολιάζουν.

- Στην ηλικία 3-4 τα εκφωνήματα είναι μεγαλύτερα. Τα παιδιά χρησιμοποιούν 4 ή περισσότερες λέξεις σε καθένα. Αναφέρονται σε γεγονότα που συνέβησαν μακριά από το σπίτι. Ο λόγος τους είναι καθαρός..
- Στην ηλικία 4-5 χρόνων τα παιδιά έχουν ευχέρεια λόγου. Παράγουν μεγάλα εκφωνήματα, είναι σε θέση να διηγηθούν ιστορίες, με κάπως σωστή γραμματική. Η φωνολογία τους έχει βελτιωθεί. Η επικοινωνία τους με τους οικείους τους είναι εύκολη.

Η εφαρμογή της θεωρίας του Austin και του Searle οδήγησε την Bates στην ανάλυση του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά εκτελούν πράξεις ομιλίας όπως τα αιτήματα¹⁶. Κάνει λόγο για δύο είδη λεκτικών πράξεων στον παιδικό λόγο: την πρωτο-προστακτική ακολουθία και τις πρωτο-δηλωτικές ακολουθίες λόγου. Στην πρώτη περίπτωση τα παιδιά αρχίζουν να λένε στους άλλους τι να κάνουν. Στη δεύτερη συνομιλούν με τους ενήλικες και ανταλλάσσουν εμπειρίες με αυτούς¹⁷.

Ο Goffman κάνει λόγο για συγκεκριμένους περιορισμούς, στρατηγικές που ισχύουν στην επικοινωνία γενικότερα, αλλά και που ρυθμίζουν την επικοινωνία των παιδιών με τους γύρω τους. Αυτά είναι η έναρξη της συνομιλίας (opening), η λήξη της συνομιλίας (closing), η εναλλαγή ρόλων (turn-taking), η επανάληψη (rerun)¹⁸. Εμφανίζονται σε κάθε συνομιλία ως διακριτικά χαρακτηριστικά αυτής.

Σε ό,τι αφορά στα παιδιά είναι σημαντικό επίσης να διερευνηθούν δύο ζητήματα: κατά πρώτον πώς τα παιδιά σχεδιάζουν τη σκέψη και τις γνώσεις τους και κατά δεύτερον πώς επικοινωνούν με χρήση λεκτικών πράξεων.¹⁹

Το ερώτημα που γεννιέται είναι πώς τα παιδιά χρησιμοποιούν τη γλώσσα και τι προσπαθούν να κερδίσουν.

Στην αρχή της ανάπτυξης της επικοινωνιακής ικανότητάς τους τα παιδιά αρχικά έχουν ως θέμα αναφοράς τον εαυτό τους. Αργότερα, καθώς τα ενδιαφέροντά τους διευρύνονται, αρχίζουν να αναφέρονται σε αντικείμενα του περιβάλλοντός τους και στη συνέχεια σε αφηρημένες έννοιες, ιδέες και γεγονότα.. Παράλληλα βελτιώνονται και οι επικοινωνιακές τους δεξιότητες.

¹⁶ Κατή, Δ. (2000): 53

¹⁷ Harris, J. (1990): 52-53

¹⁸Pham, L. (1994). Infant Dual Language Acquisition Revisited. In The Journal of Educational Issues of Language Minority Students, v 14p: 185-210 (κείμενο στο διαδίκτυο)

¹⁹ Clark, H. H. & Clark, E. V. (1977). Psychology and Language. USA: Harcourt Brace Jovanovich, Inc: 296-297

Μάλιστα συχνά παρατηρείται το φαινόμενο να επιθυμούν να αναφερθούν σε πράγματα για τα οποία δεν έχουν ακόμα τα μέσα να το κάνουν. Επίσης, είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι η επικοινωνία των παιδιών είναι ανεξάρτητη από τη γλωσσική τους ανάπτυξη²⁰.

Αρχικά τα παιδιά δεν επικοινωνούν με λεκτικό τρόπο. Στη συνέχεια, δεν χρησιμοποιούν μόνο κινήσεις. Μετά το στάδιο των κινήσεων, έχουμε την παραγωγή των πρώτων λεκτικών πράξεων. Οι λεκτικές πράξεις της επιβεβαίωσης (assertions) και της αίτησης (requests) είναι οι πρώτες. Ο Searle χαρακτηρίζει αυτές τις δύο κατηγορίες λεκτικών πράξεων ως αντιπροσωπευτικές (representatives) και καθοδηγητικές (directives). Οι λεκτικές πράξεις της πρώτης κατηγορίας χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν την πεποίθηση του ομιλητή για την αλήθεια μιας πρότασης, ενώ αυτές της δεύτερης χρησιμοποιούνται για να οδηγήσουν τον ακροατή να ενεργήσει έπειτα από αίτηση του ομιλητή. Η χρήση των καθοδηγητικών (directives) επιτρέπει δηλαδή στα παιδιά να ρωτούν, να ζητούν, να διατάζουν, να απαγορεύουν, να επιτρέπουν κ.λπ..

Επίσης, τα παιδιά χρησιμοποιούν τις εκφραστικές λεκτικές πράξεις (expressives): χαιρετούν, ευχαριστούν, παρακαλούν, ζητούν συγγνώμη, εκφράζουν φόβο κ.λπ.. Είναι λεκτικές πράξεις που συνιστούν καθημερινό κομμάτι της επικοινωνίας των ενηλίκων. Έτσι, εντάσσονται στο λεξιλόγιο των παιδιών χωρίς να προσπαθήσουν οι γονείς να τις διδάξουν.

Τα παιδιά δεν εκφράζουν υπόσχεση, δεν χρησιμοποιούν τις δεσμευτικές λεκτικές πράξεις (commissives), ούτε τις δηλωτικές (declarations)²¹.

Ο Dore (1977)²² αναφέρεται στις πρώτες λεκτικές πράξεις των παιδιών, των παιδιών που μόλις αρχίζουν να μιλάνε. Αναφέρει τις εξής:

- Χαρακτηρισμός (Labelling): τα παιδιά χρησιμοποιούν μία λέξη σχετικά με ένα αντικείμενο ή ένα γεγονός αλλά δεν απευθύνονται απαραίτητως σε ενήλικα και δεν περιμένουν απαραίτητως απάντηση (π.χ.: πιάνουν ένα αντικείμενο και ταυτόχρονα λένε τι είναι αυτό).
- Επανάληψη (Repeating): τα παιδιά επαναλαμβάνουν μέρος ή όλο το εκφώνημα του ενήλικα (π.χ. ο ενήλικας λέει 'άλογο' και τα παιδιά επαναλαμβάνουν).

²⁰ Foster, S. H. Learning discourse topic management in the preschool years. In *Journal of Child Language*. V. 13: 231-250.

²¹ Clark, H. H. & Clark, E. V. (1977): 314-315

²² Harris, J. (1990): 54

- **Απάντηση (Answering):** τα παιδιά απαντούν σε ερώτηση ενήλικα (π.χ. τα ρωτάει κάτι ο ενήλικας και αυτά απαντούν).
- **Αίτηση για δράση (Requesting action):** τα παιδιά απευθύνονται στον ενήλικα, όχι απαραίτητα με χρήση του λόγου, και περιμένουν απάντηση (π.χ. θέλουν να πιάσουν κάτι, το κοιτάζουν και βγάζουν ήχους ενώ κοιτάζουν και τον ενήλικα).
- **Ερώτηση (Requesting):** τα παιδιά θέτουν ένα ερώτημα με μία λέξη και περιμένουν απάντηση (π.χ. πιάνουν ένα μολύβι, κοιτάζουν τον ενήλικα και λένε: 'Μολύβι;' και ο ενήλικας απαντάει).
- **Κλήση (Calling):** τα παιδιά αποκαλούν τον ενήλικα με το όνομά του και περιμένουν απάντηση.
- **Χαιρετισμός (Greeting):** τα παιδιά απευθύνουν χαιρετισμό σε ένα πρόσωπο ή σε αντικείμενα.
- **Διαμαρτυρία (Protesting):** τα παιδιά διαμαρτύρονται, αντιδρούν σε πράξεις του ενήλικα με χρήση λόγου ή με κλάμα.
- **Πρακτική εφαρμογή (Practising):** τα παιδιά χρησιμοποιούν μια λέξη, ένα τύπο χωρίς να υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο αντικείμενο αναφοράς ή κάποιο γεγονός και χωρίς να απευθύνονται στον ενήλικα.

Μόλις τα παιδιά περάσουν το στάδιο των εκφωνημάτων που συνίστανται σε δύο λέξεις, αρχίζουν να συντάσσουν λέξεις σε προτάσεις. Υπάρχουν τρεις θεωρίες αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά μαθαίνουν τη γλώσσα: η θεωρία της μίμησης (Imitation), η θεωρία της ενδυνάμωσης (Reinforcement) και η θεωρία της υπόθεσης (Hypothesis testing). Τα παιδιά χρησιμοποιούν κυρίως τη μίμηση. Η ενδυνάμωση από τους γονείς δεν έχει τα ίδια αποτελέσματα με τη μίμηση. Σύμφωνα με τη θεωρία της υπόθεσης, τα παιδιά ακούγοντας τον λόγο των γονέων κάνουν υποθέσεις σχετικά με την έκφραση και τη χρήση της γλώσσας²³.

Τα παιδιά 3 ετών, σύμφωνα πάλι με τον Dore (1977)²⁴ πραγματοποιούν τις εξής λεκτικές πράξεις:

- **Αιτήσεις (Requests):** τα παιδιά χρησιμοποιούν εκφωνήματα για να εκφράσουν αιτήματα (π.χ.: Τι είναι αυτό;)²⁵.

²³ Clark, H. H. & Clark, E. V. (1977): 333-337

²⁴ Harris, J. (1990): 55

²⁵ Οι αιτήσεις είναι δύο ειδών: αιτήσεις για δράση και αιτήσεις για πληροφόρηση Clark, H. H. & Clark, E. V (1977): 316.

- Απαντήσεις (Responses): τα παιδιά χρησιμοποιούν εκφωνήματα που αφορούν σε άλλα που έχουν προηγηθεί (π.χ.: 'Όχι, δεν είναι σπίτι').
- Περιγραφές (Descriptions): τα παιδιά εκφέρουν εκφωνήματα που αφορούν σε διακριτά μέρη του περιβάλλοντος (π.χ.: 'Αυτό είναι ένα άλογο').
- Δηλώσεις (Statements): τα εκφωνήματα αυτά εκφράζουν βασικά δεδομένα, πεποιθήσεις, συναισθήματα, αιτίες (π.χ.: 'Θέλω να φύγω').
- Βεβαιώσεις (Acknowledgements): αυτά τα εκφωνήματα αφορούν στην εκτίμηση απαντήσεων (π.χ.: 'Ναι, σωστά')²⁶.
- Διαλογικά τεχνάσματα (conversational devices): τα εκφωνήματα αυτά ρυθμίζουν την επικοινωνία, τη συζήτηση και τον διάλογο (π.χ.: 'Εντάξει', 'Ευχαριστώ').
- Τελεστικές πράξεις (performatives): τα παιδιά χρησιμοποιούν εκφωνήματα που αφορούν στην επιτέλεση πράξεων (π.χ.: 'Σταμάτα').

Η McTear επίσης αναφέρει τις δεξιότητες των παιδιών στο πλαίσιο της συζήτησης. Αναφέρεται λοιπόν στις εξής επικοινωνιακές δεξιότητες των παιδιών:

- Αλλαγή των ρόλων (turn taking): έχει σχέση με το πώς ο ένας ομιλητής δίνει τη σειρά του στον άλλο, με το πώς χειρίζεται τις επικαλύψεις.
- Απαντήσεις (responses): έχουν σχέση με το είδος των ερωτήσεων στις οποίες απαντούν τα παιδιά, με την αξιολόγηση των απαντήσεων (ακατάλληλη απάντηση, ελάχιστα αποδεκτή απάντηση, απάντηση με πρόσθετο περιεχόμενο).
- Ενάρξεις (initiations): πρόκειται για ρηματικές και μη-ρηματικές στρατηγικές που χρησιμοποιούν τα παιδιά για να προσελκύσουν την προσοχή, στρατηγικές που χρησιμοποιούν για να κατευθύνουν την προσοχή σε κάποιο σημείο, για να αναφερθούν σε κάτι το οποίο δεν είναι παρόν, για εναλλακτικές στρατηγικές σε περίπτωση που η έναρξη δεν ήταν επιτυχής.
- Χρήση γλωσσολογικών μηχανισμών για διατήρηση της συνοχής (linguistic devices for establishing and inking conversational topics): χρησιμοποιούν μηχανισμούς συνοχής: τη σύνδεση ενδοπροτασιακών στοιχείων (αλλά, επειδή), την έλλειψη, την αναφορά.
- Αποκατάσταση (repairs): τα παιδιά ζητούν από τον ομιλητή διευκρινίσεις, απαντούν στο αίτημα για διευκρίνιση, διορθώνουν τα δικά τους εκφωνήματα²⁷.

²⁶ Τα παιδιά χρησιμοποιούν απλές λέξεις και κινήσεις παράλληλα. Οι βεβαιώσεις αφορούν την τοποθεσία, την κατοχή και την ποιότητα. Τέλος τα παιδιά βεβαιώνουν σχετικά με γεγονότα. Clark, H. H. & Clark, E. V. (1977): 315-316

Οι Keenan & Klein αναφέρουν πέντε κατηγορίες απάντησης που χρησιμοποιούν τα παιδιά στην επικοινωνία τους:

- Βασική επιβεβαίωση ή ευθεία επανάληψη (basic acknowledgement or direct repetition)
- Διαβεβαίωση ή ευκρινής συμφωνία (affirmation or explicit agreement)
- Άρνηση ή αντίθεση (denial or opposition)
- Ταύτιση ή ισχυρισμός σχετικός με την διάπραξη της ίδιας ενέργειας (matching or claiming to be performing a similar action)
- Προέκταση ή νέα επιβεβαίωση σε προηγούμενο θέμα του ομιλητή (extension or new predication to previous speaker's topic).

Ο Garvey θεωρεί ότι όταν τα παιδιά μαθαίνουν να μιλούν, μαθαίνουν να έχουν διαπροσωπικές σχέσεις. Μέχρι την ηλικία των 5:6 τα παιδιά έχουν μάθει να ασκούν τις εξής επικοινωνιακές δεξιότητες:

- Προσέλευση προσοχής (getting attention)
- Εναλλαγή ρόλων (taking turns)
- Κατασκευή σχετικών εκφωνημάτων (making relevant utterances)
- Ονομασία και αναγνώριση θεμάτων (nominating and acknowledging topics)
- Παραγνώριση και αποφυγή θεμάτων (ignoring and avoiding topics)
- Προετοιμασία θεμάτων (priming topics)
- Αίτηση διευκρίνισης (requesting clarification)²⁸

5. ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τα παιδιά επίσης αντιδρούν επικοινωνιακά όταν βλέπουν τηλεόραση. Οι κατηγορίες της λεκτικής συμπεριφοράς τους είναι οι εξής²⁹:

- Ορισμός αντικειμένων, χαρακτήρων, ζώων και άλλων αντικειμένων που εμφανίζονται στην οθόνη. Τα παιδιά δείχνουν στην οθόνη, δείχνουν και

²⁷ Harris, J. (1990): 60. Βλ. και παραπάνω όσα αναφέρει ο Goffman (Phan, L.1994)

²⁸ Pham, L.(1994). Infant Dual Language Acquisition Revisited. In The journal of Educational Issues of Language Minority Students. V. 14: 185-210 (κείμενο στο διαδίκτυο)

²⁹ Lemish, D., Mabel, R. L. (1986). Television as a talking picture book: a prop for language acquisition. In Journal of Child Language. V. 13: 257-265

μιλάνε 'ακατανόητα', ορίζουν με χρήση λόγου, κατανοητού ή μη, με χρήση ή όχι δείξης, δείχνουν και παράλληλα ρωτάνε.

- Ερωτήσεις σχετικά με το περιεχόμενο των τηλεοπτικών εκπομπών. Θέτουν ερωτήσεις με χρήση ερωτηματικών λέξεων, άλλοτε με μεγάλες προτάσεις, άλλοτε απλώς με χρήση των ερωτηματικών λέξεων και μόνο, ερωτήσεις σχετικές με τον εαυτό τους, ερωτήσεις σχετικές με τη λειτουργία της τηλεόρασης.
- Επανάληψη των διαλόγων ή των σχολίων των γονέων για όσα βλέπουν. Η επανάληψη λέξεων ή σύντομων φράσεων λειτουργεί ως αντίδραση σε κάποια πληροφορία ή ως μηχανισμός υπενθύμισης.
- Περιγραφή του περιεχομένου. Τα παιδιά εκφέρουν εκφωνήματα ενώ βλέπουν τηλεόραση, αλλά και χωρίς να βλέπουν.

Οι κατηγορίες αυτές είναι αντίστοιχες των κατηγοριών των γονέων, των ανθρώπων με τους οποίους επικοινωνούν. Οι ενήλικες λοιπόν προβαίνουν στις εξής τακτικές:

- Ορισμός. Δίνουν στα παιδιά τους ορισμούς αντικειμένων και χαρακτήρων. Ο ορισμός γίνεται με τις παρακάτω τακτικές:
 - Προσέγκυση προσοχής. Οι ενήλικες παράγουν εκφωνήματα που δείχνουν τον ενθουσιασμό τους.
 - Χαρακτηρισμός: απαντούν στις ερωτήσεις των παιδιών και δίνουν ονόματα όταν τα παιδιά δείχνουν ή ρωτούν κάτι.
 - Διόρθωση: ο ενήλικας διορθώνει το παιδί .
 - Ερωτήσεις χαρακτηρισμού/ προσδιορισμού: οι ενήλικες ζητούν την ταυτότητα των αντικειμένων που τα παιδιά αναγνωρίζουν. Είναι δυνατόν να δίνουν και απάντηση.
- Ερωτήσεις: θέτουν ερωτήσεις προκειμένου να τραβήξουν το ενδιαφέρον των παιδιών στην τηλεόραση και να εμπλακούν στην θέαση.
- Απαντήσεις:
 - Επανάληψη: επαναλαμβάνουν μετά την εκφορά λόγου από τα παιδιά, συχνά επεκτείνουν, διορθώνουν, αποσαφηνίζουν, επεξηγούν.
 - Αναγνώριση, βεβαίωση: οι ενήλικες επικροτούν αυτά που λένε τα παιδιά.
 - Καθοδηγητική συμπεριφορά: ενθαρρύνουν τα παιδιά από τη μια, αλλά δεν τους επιτρέπουν να κάνουν κινήσεις σε σχέση με την τηλεόραση, προκειμένου να καταλάβουν τα παιδιά ότι η τηλεόραση είναι ένα μέσο επικοινωνίας.
 - Απάντηση ερωτήσεων: οι ενήλικες διορθώνουν, αποσαφηνίζουν, προκαλούν τα παιδιά.

- Περιγραφή: οι ενήλικες περιγράφουν κάτι σχετικό με αυτό που προβάλλεται στην οθόνη. Παίρνουν το ερέθισμα από το πού εστιάζουν τα παιδιά την προσοχή τους.

Το κατά πόσο τα παιδιά θα επικοινωνήσουν κατά τη διάρκεια αυτής της δραστηριότητας εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως το ποσοστό του ελέγχου των ενηλίκων, η έλξη του περιεχομένου, η συνέχεια της δραστηριότητας, το κατά πόσο επιδρά στους ενήλικες η δραστηριότητα.

6. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΩΝ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

A. Ο λόγος της μητέρας

Ο λόγος της μητέρας επηρεάζει τον λόγο των παιδιών.

Η χρήση προστακτικών και ερωτήσεων (ερωτήσεις μερικής και ολικής αγνοίας, με ερωτήσεις δείξης) διευκολύνει την εκμείευση απαντήσεων από τα παιδιά. Γενικώς, τα εκφωνήματα των μητέρων προς τα παιδιά δείχνουν την πρόθεσή τους να κατευθύνουν τον λόγο των παιδιών.

Βεβαίως, η επίδραση του λόγου της μητέρας εξαρτάται από την ηλικία των παιδιών, το λεξιλόγιό τους και το συντακτικό επίπεδό στον λόγο τους. Όσο μεγαλύτερο είναι το παιδί, τόσο μειώνονται τα εκφωνήματα με στόχο την καθοδήγηση, ενώ τα δηλωτικά εκφωνήματα/αυτά που εκφράζουν δήλωση αυξάνονται.

Τρία είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του μητρικού λόγου που μπορούν να επηρεάσουν τον λόγο των παιδιών: η δείξη, η επέκταση και η επανάληψη. Ένα εκφώνημα δείξης είναι αυτό που υποδεικνύει ένα αντικείμενο που έχει σχέση με το περιβάλλον (π.χ.: 'Να η μπάλα'). Η δείξη βοηθάει τη βελτίωση του λεξιλογίου. Εκφωνήματα δηλωτικά επέκτασης είναι αυτά που αποδίδουν με διαφορετικό τρόπο, πιο οργανωμένα, κάτι που έχει πει το παιδί (πχ. το παιδί λέει: μήλο, η μητέρα λέει: ναι, αυτό είναι ένα μήλο). Η επέκταση συμβάλλει στη βελτίωση της σύνταξης. Επαναλήψεις έχουμε όταν η μητέρα αποδίδει το δικό της εκφώνημα με διαφορετικό τρόπο. Η επανάληψη βοηθάει στην επανεξέταση των εκφωνημάτων³⁰. Το ερώτημα είναι για ποιο λόγο η μητέρα επαναλαμβάνει τα εκφωνήματά της. Αυτό γίνεται είτε γιατί το παιδί δεν επανατροφοδοτεί τη

³⁰ Newport et al.1997, Mother, I'd rather do it myself: some effects and noneffects of maternal speech style. In C. Snow and C. Ferguson (Eds): Talking to children: Language Input and Acquisition. Cambridge: CUP: 125-129.

μητέρα με κάποια αντίδραση , ή γιατί η μητέρα θέλει να κατευθύνει τη συμπεριφορά και τον λόγο του παιδιού³¹.

Η μητέρα παράγει εκφωνήματα χρησιμοποιώντας ερωτήσεις και σύντομες προτάσεις, καθώς επίσης παράγει πολλά εκφωνήματα που αναφέρονται στο παιδί ή που δεν έχουν σαφές σημείο αναφοράς. Η μητέρα, όταν συνομιλεί με βρέφη (3 μηνών) δεν έχει ως στόχο την πληροφόρηση.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα του διαφορετικού τρόπου με τον οποίο συμπεριφέρονται οι μητέρες στα παιδιά τους, είναι αυτό που αφορά στις Αμερικανίδες και στις Γιαπωνέζες μητέρες.

Οι Αμερικανίδες μιλούν στα παιδιά όταν αυτά είναι χαρούμενα και σε εγρήγορση. Παράγουν ανολοκλήρωτες προτάσεις, οι μισές από τις οποίες δεν έχουν επικοινωνιακή λειτουργία. Συζητούν και χρησιμοποιούν τύπους που δεν είναι γλωσσικοί με στόχο να κρατήσουν τα παιδιά σε εγρήγορση, σε ετοιμότητα για επικοινωνία. Δεν χρησιμοποιούν τον ευθύ και τον πλάγιο λόγο με σαφή όρια μεταξύ τους, γιατί δεν έχουν σκοπό να ελέγξουν.

Οι μητέρες από την Ιαπωνία χρησιμοποιούν τον πλάγιο λόγο περισσότερο από ό,τι οι Αμερικανίδες³² . Επίσης χρησιμοποιούν τον λόγο με σκοπό την καθοδήγηση ταυτόχρονα με δραστηριότητες όταν τα παιδιά τις κοιτούν, ενώ τον λόγο ως σκοπό για να απωθήσουν αρνητικές συμπεριφορές όταν τα παιδιά κοιτάζουν μακριά, περισσότερο από τις Αμερικανίδες. Μιλούν στα παιδιά όταν αυτά δεν νιώθουν καλά. Ο λόγος τους είναι μέρος της μητρικής, στοργικής συμπεριφοράς τους, που έχει ως στόχο να αλλάξουν τις σωματικές και συναισθηματικές συνθήκες που βιώνουν τα παιδιά . Χρησιμοποιούν ανολοκλήρωτες προτάσεις με λειτουργική χρήση, κυρίως όταν η προσοχή τους είναι στραμμένη σε φωνητικές δραστηριότητες των παιδιών άσχετα με το πού κοιτούν. Ο λόγος τους μοιάζει ηχητικά με τον παιδικό λόγο, κάτι που δείχνει ότι οι Γιαπωνέζες προσαρμόζουν τον λόγο τους στο επίπεδο της επικοινωνιακής ανάπτυξης των παιδιών. Χρησιμοποιούν τον πλάγιο λόγο για να ελέγξουν πολύ νωρίς τις παιδικές πράξεις.

Υπάρχουν τρεις κατηγορίες μητρικού λόγου, σύμφωνα με τους Kloth S, Janssen P., Kraaïmaat F., Brutton G.J., που καθορίζουν την επικοινωνία των παιδιών:

³¹ Gleason, J. B. (1977). Talking to children: some notes on feedback. In *Talking to children- Language Input and Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press: 200-204.

³² Morikawa, H., Shand, N., Kosawa, Y., (1988). Maternal Speech to prelingual infants in Japan and the United States: relationships among functions, forms and referents. In *Journal of Child Language*. V. 15: 253.

- Μη-παρεμβατικός τύπος (Non-intervening): η μητέρα κάνει παύσεις, δεν δίνει συχνά τον λόγο, χρησιμοποιεί καταφατικές προτάσεις, αιτήσεις για πληροφορία και μεγάλους μονολόγους. Η μητέρα αυτής της κατηγορίας δεν πιέζει το παιδί να εκφέρει λόγο. Προκειμένου να δώσει τον λόγο στο παιδί, σταματάει, κάνει παύσεις αντί να θέτει ερωτήματα.
- Επεξηγηματικός τύπος (Explaining): η μητέρα είναι ομιλητική, δίνει πληροφορίες, ορισμούς, ερωτήσεις με απάντηση ναι-όχι, διακοπές, επικαλύψεις, μεγάλους μονολόγους και μικρές παύσεις.
- Καθοδηγητικός τύπος (Directing): τύπος μητέρας με προειδοποιήσεις και διαταγές, αρνήσεις και μηχανισμούς προσέλκυσης της προσοχής. Η μητέρα ελέγχει στην ουσία τη συμπεριφορά του παιδιού της. Ο λόγος της μητέρας που έχει ως στόχο να ελέγξει τη συμπεριφορά του παιδιού, οδηγεί σε αργή εξέλιξη της γλωσσικής εξέλιξης.

Η εμπλοκή από τη μεριά της μητέρας εξαρτάται από την ηλικία, σε σχέση με το φύλο του παιδιού³³.

Ο Halliday θεωρεί ότι η γλώσσα της μητέρας είναι σημαντική για την κατάκτηση της γλώσσας από τα παιδιά. Η ανάπτυξη των παιδιών σε αυτόν τον τομέα είναι ανάλογη με τις αντίστοιχες δεξιότητες της μητέρας. Αναφέρει τους εξής σκοπούς των λεκτικών πράξεων των παιδιών ηλικίας 9-18 μηνών:

- Βουλευτικός (instrumental): είναι η έκφραση επιθυμίας για αντικείμενα και ενέργειες.
- Ρυθμιστικός (Regulatory): αφορά στις εκφράσεις που χρησιμοποιούνται για να επηρεάσουν τη συμπεριφορά των άλλων.
- Διαδραστικός (Interactional): αφορά στις εκφράσεις που χρησιμοποιούνται για τις ανάγκες της επικοινωνίας.
- Προσωπικός (Personal): αφορά στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν τα παιδιά τη γλώσσα προκειμένου να προβάλλουν τη μοναδικότητά του.
- Εργαστικός (Heuristic): τα παιδιά χρησιμοποιούν τη γλώσσα για να εξερευνήσουν το περιβάλλον.
- Εφευρετικός (Imaginative): τα παιδιά χρησιμοποιούν τη γλώσσα για να διαμορφώσουν το δικό τους περιβάλλον.
- Πληροφοριακός (Informative): τα παιδιά χρησιμοποιούν τη γλώσσα για να μεταδώσουν πληροφορίες σε κάποιον που δεν τις κατέχει.³⁴

³³ Kloth, S., Janssen, P., Kraaimaat, F., Brutton, G., J., (1998). Communicative styles of mothers interacting with their preschool-age children: a factor analytic study. In *Journal of Child Language*. V.25: 149-168.

³⁴ Harris, J. (1990): 56-57

B. Ο ρόλος του λόγου των ενηλίκων γενικά

Σύμφωνα με την American Speech-Language-Hearing Association³⁵ οι ενήλικες μπορούν να κάνουν τα εξής για να εκμαιεύσουν τον λόγο των παιδιών:

- Να θέτουν ερωτήσεις ή να προτείνουν διάφορα για να βοηθήσουν το παιδί να χρησιμοποιήσει τη γλώσσα με διαφορετικούς σκοπούς (π.χ.: 'Για πες μου για.../ τι θέλεις...;')
- να ανταποκρίνονται στα μηνύματα των παιδιών και να μην έχουν ως στόχο τη διόρθωση των 'λαθών'. Απλώς μπορούν να αναφέρουν τη δική τους εκδοχή (βλ. επέκταση ανωτέρω).
- Να αξιοποιούν τις πραγματολογικές συνθήκες, ώστε να επικοινωνούν με τα παιδιά.
- Να δημιουργούν τέτοιες περιστάσεις, ώστε να καθίσταται απαραίτητο να εξηγούν τα παιδιά το ίδιο πράγμα σε διαφορετικούς ανθρώπους.
- Να τονίζουν τη σημασία της πειθούς.
- Να προετοιμάζουν τα παιδιά για το θέμα για το οποίο θα συζητήσουν.
- Να παρέχουν στα παιδιά οπτικά ερεθίσματα: εικόνες, αντικείμενα, ή να εκθέτουν σε γενικές γραμμές την ιστορία στην οποία θα αναφερθούν.
- Να ενθαρρύνουν τα παιδιά να αλλάζουν τη δομή μιας φράσης.
- Να δείχνουν την αξία των μη-λεκτικών τρόπων έκφρασης.

7. Η ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΔΙΓΛΩΣΣΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Υπάρχουν δύο υποθέσεις σχετικά με την ανάπτυξη των μονόγλωσσων και των δίγλωσσων παιδιών.

Σύμφωνα με την πρώτη, τα δίγλωσσα παιδιά εμφανίζουν πιο αργή ανάπτυξη, λόγω του ότι έχει δύο γλωσσικά συστήματα. Σύμφωνα με τη δεύτερη, τα δίγλωσσα παιδιά ωφελούνται από τον πλούτο των ερεθισμάτων που τους προσφέρουν οι δύο γλώσσες.

Πάντως δεν παρατηρείται σημαντική διαφορά αναφορικά με το κανονικό βάβισμα (canonical babbling) ανάμεσα σε παιδιά των δύο κατηγοριών. Επίσης, άσχετα με το αν η γλώσσα είναι πρώτη ή δεύτερη, παιδιά χαμηλών κοινωνικών τάξεων ξεκινούν ελαφρώς νωρίτερα τη παραγωγή παιδικού λόγου. Επίσης, η

³⁵American Speech- Language - Hearing Association (1997-2003) (κείμενο στον διαδίκτυο).

πρόωρη εκφορά λόγου από τα δίγλωσσα δεν έχει μεγάλες διαφορές από αυτή των μονόγλωσσων³⁶.

Το βασικό ερώτημα είναι αν η εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας απαιτεί την ίδια διαδικασία με την κατάκτηση της πρώτης. Αν οι δύο γλώσσες κατακτώνται ταυτόχρονα, τότε η ανάπτυξη των δύο γλωσσών είναι κατά πολύ η ίδια. Αν η χρήση/ κατάκτηση των δύο γλωσσών δεν είναι ταυτόχρονη, τότε το παιδί μπορεί να χρησιμοποιήσει τις δεξιότητες που ήδη κατέχει από τη γνώση της πρώτης γλώσσας. Για να λύσουμε το δίλημμα αυτό είναι να εξετάσουμε παιδιά που έχουν την ελάχιστη ικανότητα σε μια γλώσσα πριν από την έκθεση στη δεύτερη.

Είναι ενδιαφέρον να παρουσιάσουμε όσα εκθέτει η Lee Pham στο άρθρο της 'Infant Dual Language Acquisition Revisited', που δημοσιεύτηκε στο *The Journal of Educational issues of language minority Students*, V14, p.185-210, 1994³⁷.

Αναφέρει ότι η Sharira (1976) θεωρεί ότι τα παιδιά που μαθαίνουν τη δεύτερη γλώσσα δημιουργούν κανόνες από τον λόγο στον οποίο εκτίθενται σε φυσικό περιβάλλον.

Υπάρχουν διάφορες στρατηγικές για την ταυτόχρονη κατάκτηση δύο γλωσσών, της μητρικής και της δεύτερης/ ξένης:

- Διαφορετικά περιεχόμενα για διαφορετικές γλώσσες: τα παιδιά κατανοούν τη διαφορετικότητα των δύο περιεχόμενων, αν και μερικές φορές η κατάκτηση και των δύο γλωσσών επιβραδύνεται από ό,τι η κατάκτηση μιας γλώσσας μόνο.
- Απουσία εμπλοκής της πρώτης γλώσσας: κατά την ταυτόχρονη εκμάθηση δύο γλωσσών, δεν εμπλέκεται η πρώτη γλώσσα.
- Προηγούμενη γνώση και εκμάθηση του τρόπου σκέψης: τα παιδιά χρησιμοποιούν την προηγούμενη γνώση, τις δεξιότητες και τις τακτικές. Ο τρόπος σκέψης μαθαίνεται ταυτόχρονα και για τις δύο γλώσσες όταν οι μορφές είναι παρόμοιες.
- Συγχώνευση και διαχωρισμός: στην αρχή οι δύο γλώσσες συγχωνεύονται και αναμειγνύονται, αλλά από την ηλικία των δύο διυλίζονται σε δύο διαφορετικά συστήματα.
- Διαγλωσσική μεταφορά.

³⁶ Oller, K. D., Eilers, R. E., Urbano, R., Cobo-Lewis, A., (1997). Development of precursors to speech in infants exposed to two languages. In *Journal of Child Language*. V. 24: 407-425.

³⁷ Pham, L.(1994). Infant Dual Language Acquisition Revisited. In *The journal of Educational Issues of Language Minority Students*. V. 14: 185-210. (κείμενο στο διαδίκτυο)

Μετά την επαφή με τη δεύτερη γλώσσα υπάρχει μια περίοδος σιωπής, κατά την οποία τα παιδιά δεν μιλάνε χρησιμοποιώντας της δεύτερη γλώσσα. Η παραγωγή της δεύτερης γλώσσας περιλαμβάνει τις εξής διαδικασίες: α) επίγνωση της διαφορετικότητας της γλώσσας, β)προσπάθεια κατανόησης όσων λέγονται, γ)κατάκτηση του φωνολογικού συστήματος πριν από την παραγωγή λόγου.

Τα παιδιά κατά την παραγωγή της δεύτερης γλώσσας ενδιαφέρονται περισσότερο για το νόημα παρά για τη σωστή γραμματική και το συντακτικό. Έτσι τα παιδιά δίνουν σημασία στο περιεχόμενο παρά στη μορφή. Μάλιστα όταν δυσκολεύονται να παραγάγουν τη δεύτερη γλώσσα, παίρνουν στοιχεία από την πρώτη³⁸.

Η Lee Pham, με άξονα τις απόψεις των Halliday, Dore, Keenan & Klein αναφέρει τις επικοινωνιακές δεξιότητες ενός δίγλωσσου παιδιού τριών χρόνων: χαιρετισμός, επιβεβαίωση, δήλωση, κλήση, αίτηση, ερώτηση, απάντηση, άρνηση, φωνή, επιμονή, έκφραση έντονης έκπληξης, παράκληση, έκφραση αγάπης ή στοργής, έκφραση φόβου ή τρόμου, κατεργαριά, έκφραση συμφωνίας ή αποδοχής, έκφραση παραπόνων, θυμού ή δυσαρέσκειας, έκφραση κατοχής, επικοινωνία, χρήση σκέψης και επιχειρηματολογίας.

- Η ίδια το 1989 αναφέρει οκτώ στρατηγικές της χρήσης των δύο γλωσσών:
- Ξεχωριστή χρήση στις περισσότερες περιπτώσεις και μικτή χρήση σε άλλες περιπτώσεις.
 - Προτίμηση για τη χρήση της γλώσσας του συνομιλητή κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας.
 - Διατήρηση ενός στοιχείου που έχει ήδη αποκτήσει.
 - Προτίμηση για τη χρήση της γλώσσας αυτού που ρωτά.
 - Χρήση της γλώσσας ανάλογα με την έκθεση σε αυτήν.
 - Διακεκομμένη χρήση της μιας γλώσσας λόγω της προσωρινής ή περιστασιακής απουσίας έκθεσης σε αυτήν.
 - Περιστασιακή μικτή χρήση και των δύο γλωσσών.
 - Παράλληλη χρήση και των δύο γλωσσών.

8. ΤΑ ΔΙΓΛΩΣΣΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

³⁸ Karniol, R. (1990). Second-language acquisition via immersion in daycare. In *Journal of Child Language*. V 17: 147-170

Στην Ελλάδα, τα δίγλωσσα παιδιά είναι διαφόρων κατηγοριών. Το κοινό σημείο μεταξύ τους είναι το ότι βρίσκονται σε απόσταση (Abstand γλώσσες) από την Ελληνική.

Τα παιδιά λοιπόν στην Ελλάδα με μητρική γλώσσα άλλη από την Ελληνική ομιλούν τις ακόλουθες γλώσσες:

A. η γλώσσα των παιδιών των οποίων οι γονείς δεν είναι μετανάστες

- Τουρκική: τη χρησιμοποιούν οι Τουρκόφωνοι μουσουλμάνοι της Θράκης, στην εκπαίδευση και στα ΜΜΕ.
- Ρομανική: είναι η γλώσσα των τσιγγάνων. Δεν έχει υψηλό κύρος λόγω του αντίστοιχου κύρους των ανθρώπων που τη χρησιμοποιούν.
- Λαντίνο: είναι η γλώσσα που χρησιμοποιεί η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης.
- Πομάκικα: τη χρησιμοποιούν οι Πομάκοι της Δ.Θράκης, κυρίως στον προφορικό λόγο.
- Σλαβομακεδόνικα: είναι η γλώσσα που χρησιμοποιούν οι κάτοικοι που κατοικούν στους συνοριακούς νομούς της Δ. Μακεδονίας, αλλά και η επίσημη γλώσσα του κράτους της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας.
- Βλάχικα: είναι η λατινογενής γλώσσα που χρησιμοποιούν Θεσσαλοί, Ηπειρώτες και Μακεδόνες σε πολλά χωριά της Πίνδου.
- Αρβανίτικα ³⁹: είναι η γλώσσα που χρησιμοποιούν κάτοικοι της Βοιωτίας, της Αττικής, της Αργολιδοκορινθίας, της Καρυστίας και διαφόρων νησιών.

B. Η γλώσσα των παιδιών των οποίων οι γονείς είναι μετανάστες: τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί οι μετανάστες στην Ελλάδα. Υπάρχει ποικιλία ως προς τη χώρα προέλευσης και ως προς τη γλώσσα την οποία χρησιμοποιούν ως πρώτη. Η πλειονότητα των παιδιών έχει μία από τις εξής γλώσσες ως πρώτη: την Αλβανική, τη Ρωσική, τη Ρουμάνικη, τη Σερβοκροατική, τη Βουλγαρική, τη Γερμανική, την Ισπανική, τη Γαλλική, την Αγγλική, την Πολωνική.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι τα παιδιά στην Ελλάδα, δεν χρησιμοποιούν μόνο την Ελληνική γλώσσα για να επικοινωνήσουν, δεν έχουν όλα τα παιδιά την Ελληνική γλώσσα ως πρώτη, κάτι το οποίο συχνά είναι πρόβλημα.

Επιπλέον, στην Ελλάδα υπάρχουν διάφοροι παράγοντες που επιδεινώνουν την κατάσταση, όπως είναι η έλλειψη υποδομής σε ό,τι αφορά στην υποδοχή και ενσωμάτωση των παιδιών στην κοινωνία, η ξενοφοβία κ.λπ..

³⁹ Μπασλής, Γ. (2000). Κοινωνιογλωσσολογία. Αθήνα: Γρηγόρη: 83-89

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να παρουσιάζουν τα δίγλωσσα παιδιά, ήδη από την προσχολική ηλικία δυσκολίες στην επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους, είτε αυτοί βρίσκονται στο οικείο περιβάλλον, είτε στον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο.

Το πρόβλημα είναι σοβαρό. Κρίνουμε σκόπιμη και απαραίτητη την εύρεση ουσιαστικής λύσης σε αυτό.

Γι' αυτόν τον λόγο γίνεται μία προσπάθεια από το Υπουργείο Παιδείας και το Πανεπιστήμιο Αθηνών να βελτιωθεί η κατάσταση. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας εντάσσεται και η ενημέρωση σχετικά με τη διαπολιτισμική αγωγή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Κατή, Δ.**, (2000). Γλώσσα και Επικοινωνία στο Παιδί. Αθήνα: Οδυσσέας.
Μπασλής, Γ. (2000). Κοινωνιογλωσσολογία. Αθήνα: Γρηγόρη.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- American Speech- Language - Hearing Association** (1997-2003) (κείμενο στον διαδίκτυο).
- Bowen, C.** (2003). Language- Ages and stages- Developmental Milestones for Receptive and Expressive Language Acquisition. (κείμενο στο διαδίκτυο).
- Bowen, C.** (2003). Speech and Language Development in Infants and Young Children, according to Parent-Child Services, Inc. (κείμενο στο διαδίκτυο).
- Clark, H. H. & Clark, E. V** (1977). Psychology and Language. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Gleason J. B.** (1977). Talking to children: some notes on feedback. In Talking to children- Language Input and Acquisition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karniol, R.** (1990). Second-language acquisition via immersion in daycare. In Journal of Child Language. V 17: 147-170.
- Kloth, S., Janssen, P., Kraaimaat, F., Brutten, G., J.,** (1998). Communicative styles of mothers interacting with their preschool-age children: a factor analytic study. In In Journal of Child Language. V.25: 149-168.
- Lemish, D., Mabel, R. L.** (1986). Television as a talking picture book: a prop for language acquisition. In Journal of Child Language. V. 13: 257-265.
- Morikawa, H., Shand, N., Kosawa, Y.,** (1988). Maternal Speech to prelingual infants in Japan and the United States: relationships among functions, forms and referents. In Journal of Child Language. V. 15: 237-256.
- Newport et al.,** (1997), Mother, I'd rather do it myself: some effects and noneffects of maternal speech style. In C. Snow and C. Ferguson (Eds): Talking to children: Language Input and Acquisition. Cambridge: CUP: 125-129.

Oller, K. D., Eilers, R. E., Urbano, R., Cobo-Lewis, A., (1997).
Development of precursors to speech in infants exposed to two languages.
In *Journal of Child Language*. V. 24: 407-425.

Pham, L. (1994). Infant Dual Language Acquisition Revisited. In *The Journal of Educational Issues of Language Minority Students*, v 14p: 185-210
(κείμενο στο διαδίκτυο).